

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING BOLA TARBIYASI HAQIDAGI QARASHLARI VA ULARNING BUGUNGI AHAMIYATI

Z.M.Zarifova

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti,
"Maktabgacha ta'lim nazariyasi va metodikasi" kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlarining bola tarbiyasi haqidagi qarashlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi hamda ularning bugungi ta'lim tizimidagi ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot davomida Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy va boshqa allomalarning pedagogik g'oyalari o'rganilib, ularning zamonaviy pedagogika bilan uyg'unligi asoslab berildi. Shuningdek, maqolada ushbu qarashlarni ta'lim jarayoniga joriy etishning nazariy va amaliy jihatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Sharq mutafakkirlari, bola tarbiyasi, pedagogika, komil inson, ma'naviy tarbiya.

Abstract. This article analyzes the views of Eastern thinkers on child upbringing and highlights their significance in the modern education system. The study examines the pedagogical ideas of scholars such as Abu Nasr Farabi, Abu Ali Ibn Sina, Alisher Navoi, and others, and substantiates their relevance to contemporary pedagogy. The paper also reveals theoretical and practical aspects of integrating these ideas into the educational process.

Keywords: Eastern thinkers, child upbringing, pedagogy, perfect individual, moral education.

Kirish. Sharq xalqlari qadimdan ilm-fan, madaniyat va ma'naviyat markazi sifatida dunyo sivilizatsiyasiga ulkan hissa qo'shgan. Ayniqsa, bola tarbiyasi masalasi Sharq mutafakkirlarining diqqat markazida bo'lib, ular bu jarayonni jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida ko'rganlar. Tarbiya – bu shunchaki bilim berish emas, balki komil insonni shakllantirish, uning axloqiy, aqliy va jismoniy jihatdan barkamol bo'lishini ta'minlashdir. Sharq uyg'unlik davrida yashab ijod qilgan buyuk allomalar – Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Abu Rayhon Beruniy, Jaloliddin Rumiy, Sa'diy Sheroziy kabi mutafakkirlar o'z asarlarida bola tarbiyasining mohiyatini chuqur yoritib berganlar. Ularning qarashlari nafaqat o'z davri uchun, balki bugungi zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimi uchun ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Bugungi globallashtirish davrida yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash zarurati yanada ortib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, Sharq mutafakkirlarining pedagogik merosini o'rganish va amaliyotga tatbiq etish dolzarb masalalardan biridir.

Sharq mutafakkirlarining bola tarbiyasi haqidagi qarashlari.

Sharq mutafakkirlari bola tarbiyasini inson hayotining eng muhim bosqichi deb hisoblaganlar. Ular tarbiyani erta yoshdan boshlash, bolaning tabiiy qobiliyatlarini rivojlantirish va uni jamiyatga moslashgan shaxs sifatida shakllantirish zarurligini ta'kidlaganlar. Abu Nasr Forobiy o'zining "Fozil odamlar shahri" asarida komil insonni tarbiyalash g'oyasini ilgari suradi. Unga ko'ra, inson aqliy va axloqiy jihatdan barkamol bo'lishi uchun to'g'ri ta'lim-tarbiya olishi zarur. Forobiy inson kamolotga jamiyat bilan

o'zaro munosabat orqali erishishini ta'kidlaydi. [5] Abu Ali ibn Sino esa bola tarbiyasida sog'lom turmush tarzi, jismoniy rivojlanish va gigiyenaga katta e'tibor qaratgan. U bolaning yosh xususiyatlariga mos ravishda tarbiya berish zarurligini ilgari surgan. Alisher Navoiy o'z asarlarida axloqiy tarbiyaga alohida urg'u berib, halollik, mehr-oqibat, adolat kabi fazilatlarni yosh avlod ongiga singdirish lozimligini ta'kidlaydi. Jaloliddin Rumiy esa tarbiyada muhabbat va ruhiy poklikni asosiy omil sifatida ko'rsatadi. [6] Sa'diy Sheroziy "Guliston" asarida insoniy fazilatlar, odob-axloq, ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlar orqali tarbiyaning ijtimoiy ahamiyatini yoritadi.

Umuman olganda, Sharq mutafakkirlari quyidagi tamoyillarni ilgari surganlar:

- tarbiyaning erta yoshdan boshlanishi;
- aqliy, axloqiy va jismoniy tarbiyaning uyg'unligi;
- oilaning tarbiyadagi hal qiluvchi o'rni;
- jamiyat va muhitning ta'siri;
- ma'naviy qadriyatlarining ustuvorligi.

Bugungi kunda ta'lim tizimi kompetensiyaga asoslangan yondashuv, innovatsion metodlar va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillariga asoslanmoqda. Sharq mutafakkirlarining qarashlari aynan shu zamonaviy yondashuvlar bilan uyg'unlik kasb etadi. Masalan: Forobiy ilgari surgan komil inson konsepsiyasi bugungi "har tomonlama rivojlangan shaxs" g'oyasi bilan mos keladi;

Ibn Sino ta'kidlagan sog'lom turmush tarzi bugungi sog'lom avlodni tarbiyalash siyosatining asosidir;

Navoiy va Rumiy qarashlari esa ma'naviy-axloqiy tarbiyaning muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Shuningdek, Sharq mutafakkirlarining qarashlari oilaviy tarbiyani mustahkamlash, avlodlar o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash va jamiyatda ma'naviy muhitni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bugungi globallashtirish sharoitida yoshlarni begona g'oyalardan himoya qilish, ularda milliy o'zlikni shakllantirishda ham ushbu meros beqiyos ahamiyat kasb etadi.⁷

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda Sharq mutafakkirlarining bola tarbiyasi haqidagi qarashlarini o'rganish va ularning bugungi ta'lim tizimidagi ahamiyatini aniqlash maqsadida kompleks ilmiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi bir necha o'zaro bog'liq metodlar va yondashuvlar asosida tashkil etildi. Tarixiy-tahliliy metod qo'llanilib, Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari ularning asarlari asosida o'rganildi. Ushbu metod orqali Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Abu Rayhon Beruniy kabi allomalarning bola tarbiyasiga oid fikrlari tizimli ravishda tahlil qilindi hamda ularning g'oyaviy asoslari aniqlashtirildi. [8]

Qiyosiy-tahliliy metod yordamida turli mutafakkirlarning tarbiya haqidagi qarashlari o'zaro solishtirildi. Bu orqali ularning umumiy va farqli jihatlari, shuningdek, pedagogik qarashlar evolyutsiyasi ochib berildi. Mazkur yondashuv bugungi zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan uyg'unlik darajasini aniqlash imkonini berdi. Uchinchidan, tizimli yondashuv asosida bola tarbiyasi yaxlit jarayon sifatida ko'rib

⁵ Forobiy, A. N. Fozil odamlar shahri. Toshkent: O'zbekiston Fanlar akademiyasi nashriyoti, 1993.

⁶ Navoiy, A. Mahbub ul-qulub. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2015.

⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish inspeksiyasi. Pedagogika va ta'lim nazariyasi bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami. Toshkent, 2022.

⁸ Rumiy, J. Masnaviy ma'naviy. Istanbul: Turkiye Diyanet Vakfi Yayinlari, 2005.

chiqildi. Bunda tarbiyaning tarkibiy qismlari – aqliy, axloqiy, jismoniy va estetik rivojlanish o‘zaro bog‘liqlikda tahlil qilindi. Ushbu metod orqali Sharq mutafakkirlarining tarbiya haqidagi qarashlari kompleks tizim sifatida talqin etildi. To‘rtinchidan, aksiologik yondashuv qo‘llanilib, bola tarbiyasida qadriyatlarning o‘rni va ahamiyati o‘rganildi. Sharq mutafakkirlarining asarlarida ilgari surilgan ma‘naviy-axloqiy qadriyatlar zamonaviy ta‘lim tizimi nuqtai nazaridan baholandi.

Beshinchidan, pedagogik interpretatsiya metodi orqali klassik merosdagi g‘oyalar zamonaviy ta‘lim amaliyoti bilan bog‘lab talqin qilindi. Bu esa tarixiy qarashlarni hozirgi davr talablari asosida qayta anglash imkonini berdi.

Shuningdek, tadqiqotda umumlashtirish va xulosa chiqarish metodlaridan foydalanilib, olingan natijalar tizimlashtirildi va ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Tadqiqotning empirik asosini pedagogik adabiyotlar, ilmiy maqolalar va mavjud amaliy tajribalar tashkil etadi. Tadqiqot natijalarining ishonchligi esa turli manbalar o‘rtasidagi o‘zaro moslik va ilmiy asoslanganlik bilan ta‘minlandi. [9]

Muhokama. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Sharq mutafakkirlarining bola tarbiyasi haqidagi qarashlari bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Aksincha, zamonaviy ta‘lim tizimidagi ko‘plab muammolarni hal etishda ushbu merosdan samarali foydalanish mumkin.

Bundan tashqari, zamonaviy axborot texnologiyalarining tez rivojlanishi bolalar tarbiyasiga yangi talablar qo‘ymoqda. Raqamli muhitning ijobiy jihatlari bilan bir qatorda, uning salbiy ta‘sirini ham inobatga olish zarur. Shu nuqtai nazardan, Sharq mutafakkirlarining tarbiya haqidagi qarashlarini zamonaviy sharoitga moslashtirish, ularni innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish muhim ahamiyatga ega. Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, Sharq mutafakkirlarining bola tarbiyasi haqidagi qarashlari bugungi ta‘lim tizimini boyituvchi muhim manba hisoblanadi. Ularni chuqur o‘rganish va amaliyotga joriy etish orqali ta‘lim samaradorligini oshirish, shuningdek, barkamol va ma‘naviy yetuk avlodni tarbiyalash imkoniyati kengayadi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Sharq mutafakkirlarining bola tarbiyasi haqidagi qarashlari chuqur falsafiy, pedagogik va ma‘naviy asosga ega bo‘lib, ular nafaqat o‘z davri uchun, balki bugungi zamonaviy ta‘lim tizimi uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlillar asosida aniqlanishicha, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Abu Rayhon Beruniy, Jaloliddin Rumiy, Sa‘diy Sheroziy kabi mutafakkirlar tomonidan ilgari surilgan tarbiya tamoyillari – komil insonni shakllantirish, ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarni ustuvor qo‘yish, ta‘lim va tarbiyaning uzviyligini ta‘minlash, shuningdek, oilaning hal qiluvchi rolini e‘tirof etish – bugungi pedagogik jarayonning asosiy yo‘nalishlari bilan uyg‘unlashadi.

Xulosa qilib aytganda, Sharq mutafakkirlarining bola tarbiyasi haqidagi qarashlarini chuqur o‘rganish, ularni zamonaviy ta‘lim tizimiga moslashtirish va amaliyotga keng joriy etish bugungi kunning dolzarb ilmiy va amaliy vazifalaridan biridir. Ushbu yo‘nalishda olib boriladigan tadqiqotlar ta‘lim sifatini oshirish, barkamol avlodni tarbiyalash va jamiyat taraqqiyotini ta‘minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

⁹ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta‘lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha hujjatlar to‘plami. Toshkent, 2023.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Forobiy, A. N. Fozil odamlar shahri. Toshkent: O'zbekiston Fanlar akademiyasi nashriyoti, 1993.
2. Ibn Sino, A. A. Tib qonunlari. Toshkent: Abu Ali ibn Sino nomidagi nashriyot, 1980.
3. Navoiy, A. Mahbub ul-qulub. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2015.
4. Beruniy, A. R. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. Toshkent: Fan nashriyoti, 1968.
5. Sa'diy Sheroziy. Guliston. Tehron: Amir Kabir nashriyoti, 2001.
6. Rumi, J. Masnaviy ma'naviy. Istanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish inspeksiyasi. Pedagogika va ta'lim nazariyasi bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami. Toshkent, 2022.
8. Raxmonberdiyeva, D. L., & Farxodova, I. M. (2025, December). MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL KILISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH. In CONFERENCE OF INNOVATIVE HORIZONS IN SCIENCE & ENGINEERING (Vol. 1, No. 3, pp. 243-248).
9. Raxmonberdiyeva, D. L. (2025, December). INKLYUZIV TA'LIM SOHASIDA TARBIYACHI PEDAGOGLARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI. In CONFERENCE OF MODERN SCIENCE & PEDAGOGY (Vol. 1, No. 8, pp. 473-478).